

De slavernijgeschiedenis van Groningen

Auteurs

Dr. Anjana Singh

Universitair docent Vroegmoderne Geschiedenis (Zuid-Aziatische & Wereldgeschiedenis)
Afdeling Geschiedenis, Rijksuniversiteit Groningen
Harmoniegebouw, kamer H-1312.0507, Oude Kijk in 't Jatstraat 26,
9712EK Groningen
Telefoon: +31 (0) 631984454
E-mail: anjana.singh@rug.nl

Lieuwe Jongma

Conservator Geschiedenis
Groninger Museum
Museumeland 1, postbus 90, 9700ME Groningen
Telefoon: +31 (0) 50 3666555
E-mail: ljongma@groningermuseum.nl

Bram Tánczos

Assistent onderzoeker - onderzoek naar het slavernijverleden van de gemeente Groningen
Afdeling Geschiedenis, Rijksuniversiteit Groningen
Oude Kijk in 't Jatstraat 26, 9712EK Groningen
E-mail: bram.m.tanczos@gmail.com

Vertaling uit het Engels

Sami Faltas
E-mail: samifaltas@gmail.com

Groningen, 26 februari 2024

Inhoudsopgave

De slavernijgeschiedenis van Groningen.....	1
1. Inleiding	3
2. Onderzoek doen naar het slavernijverleden in 2023.....	4
3. Groningen in de Aziatische wereld – de VOC.....	6
3.1 Kinderen uit elitegezinnen in het buitenland.....	7
3.1.1 De familie Fockens	7
3.2 Groninger netwerken binnen de VOC	9
3.2.1 Jan Albert Sichterman (1692-1774).....	9
3.2.2 Gustaaf Willem van Imhoff (1705-1750)	9
3.2.3 Willem Alting (1724-1800)	10
3.3 Verbindingen tussen het stadsbestuur en de VOC.....	11
4. Groningen in de Atlantische Wereld – de WIC	13
4.1 De lokale overheid en de WIC.....	14
4.1.1 Stadsbestuur	14
4.1.2 Investerings.....	15
4.1.3 Winsten	16
4.2 Bestuur	16
5. Opnieuw beginnen: verikkelde verledens van racisme, slavernij,	20
erfgoed en excuses	20
Aanbevolen literatuur en beeldmateriaal	24

Dit onderzoek, een opdracht van de gemeente Groningen, heeft tot doel de donkere kanten van haar geschiedenis te ontrafelen, met name haar betrokkenheid bij slavernij en handel in tot slaaf gemaakte mensen in de vroegmoderne tijd (ongeveer 1600-1800). Dit rapport plaatst de onderzoeksresultaten in een bredere historische en hedendaagse context om het gemeentebestuur te ondersteunen bij de besluitvorming over het eventueel aanbieden van excuses.

1. Inleiding

De opdracht van de gemeente Groningen was om de rol van de overheid in de geschiedenis van de slavernij te onderzoeken. Het staat inmiddels vast dat elke overheid, ook de huidige, zich rekenschap zal moeten geven van de erfenis van de slavernij.

Het is gebleken dat Groningen een belangrijke rol heeft gespeeld in de handel in tot slaaf gemaakte mensen, onder meer via een eigen Kamer, Stad en Lande, van de Nederlandse West-Indische Compagnie (WIC). Dit aspect van het verleden van de stad en provincie Groningen is voor velen onbekend en problematisch. Tot op zekere hoogte bestaat er al kennis van de slavernijgeschiedenis van Groningen. Zo is er informatie beschikbaar in de Groninger Archieven (GrA) en een boek gepubliceerd door medewerkers van de Rijksuniversiteit Groningen (RUG). Maar hoewel er enig onderzoek is gedaan, onder meer naar de rol van de gemeenteraad en de Groningse kamer van de WIC, werd verder onderzoek, bijvoorbeeld naar de betrokkenheid van Groningen bij de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), noodzakelijk geacht. We zijn ons ervan bewust dat ons koloniale en slavernijverleden effecten heeft op de hedendaagse samenleving. Er zijn gevoelens van uitsluiting, discriminatie en racisme. De nationale overheid en verschillende provinciebesturen hebben zich verontschuldigd voor hun rol in de handel in tot slaaf gemaakte mensen en de slavernij.

De gemeenteraad vroeg daarom om een rapport dat inzicht geeft in de rol van Groningen en in het bijzonder de gemeenteraad met betrekking tot slavernij in de overzeese gebieden waar de VOC en WIC actief waren. Het doel is om te beoordelen of verontschuldigen gepast zijn.

De vragen die naar voren kwamen waren:

- Welke sporen van de betrokkenheid van het stadsbestuur bij slavernij zijn via de VOC en WIC te traceren?
- Had het stadsbestuur een directe betrokkenheid bij de slavernij, onder meer door bestuurlijke functies binnen de WIC en directe financiële belangen, de bouw van slavenscheepen, het bezit van aandelen in suiker- of koffieplantages met behulp van tot slaaf gemaakte mensen, enz.?
- Zijn de overheden, inclusief gemeenteraden, als rechtsopvolgers van vorige regeringen en gemeenteraden bevoegd om historisch onrecht aan te pakken?

Om deze specifieke vragen volledig te beantwoorden, is begrip van de bredere geschiedenis van slavernij, racisme, erfgoed en excuses nodig. Daarmee kunnen de Groningse banden met slavernij in een wetenschappelijk onderbouwde context geplaatst worden. Hoe wij over geschiedenis denken en schrijven verandert voortdurend. Voorheen onbekende bronnen, nieuwe methoden en uiteenlopende perspectieven maken meerdere verhalen over de geschiedenis mogelijk. Een beter begrip van de slavernijgeschiedenis van Groningen in de context die daarbij hoort kan ons helpen om de hedendaagse samenleving te begrijpen, en kan daarmee bijdragen aan het vormgeven van een toekomst die meer egalitair en inclusief is.

Dit rapport heeft drie doelen:

- Onderzoek de banden van het stadsbestuur met slavernij,
- Verklaar de verbanden tussen racisme en slavernij in het verleden en hun huidige vormen en
- Verklaar wat excuses zouden kunnen inhouden.

De context is even belangrijk als de resultaten van onderzoek in archieven van de VOC en de WIC. De historische context van wat er toen gebeurde (paragrafen 3 en 4) en de hedendaagse context van waarom en hoe we constructief met het verleden om moeten gaan (paragrafen 2 en 5) worden toegelicht in de volgende pagina's van het rapport.

2. Onderzoek doen naar het slavernijverleden in 2023

De geschiedenis vertelt ons over het verleden. Het verleden is een vreemd land waar mensen dingen anders doen. De geschiedenis laat verschillende verhalen over het verleden toe. We zijn ons er nu van bewust dat onze collectieve historische betrokkenheid bij slavernij en kolonialisme een zeer pijnlijk onderdeel is van onze gedeelde geschiedenis. Het is belangrijk voor elk deel van de samenleving. Het is de plicht van elke burger om zich te informeren over deze onderbelichte aspecten van onze gedeelde geschiedenis.

Op 1 juli 2023 was het 150 jaar geleden dat de slavernij in Suriname en de Nederlands-Caribische eilanden, koloniën van het Koninkrijk der Nederlanden, wettelijk werd afgeschaft. De afschaffing was op 1 juli 1863, 160 jaar geleden, bij wet geregeld. Toch moesten in Suriname tot slaaf gemaakte mensen nog 10 jaar onbetaald onder staatstoezicht op de plantages blijven werken, als waren zij nog slaven. Dit werd besloten om de plantage-eigenaren de overgang naar een nieuw arbeidssysteem te vergemakkelijken. Ook werden de plantage- en slavenhouders financieel gecompenseerd. De tot slaaf gemaakte mensen verloren nog eens tien jaar vrijheid, maar zijn nooit gecompenseerd. Op 1 juli 1873 werden de ketenen van de tot slaaf gemaakte mensen echt verbroken. Sinds 2018 herdenken en vieren Groningers Ketji Koti – de dag van vrijheid en emancipatie.

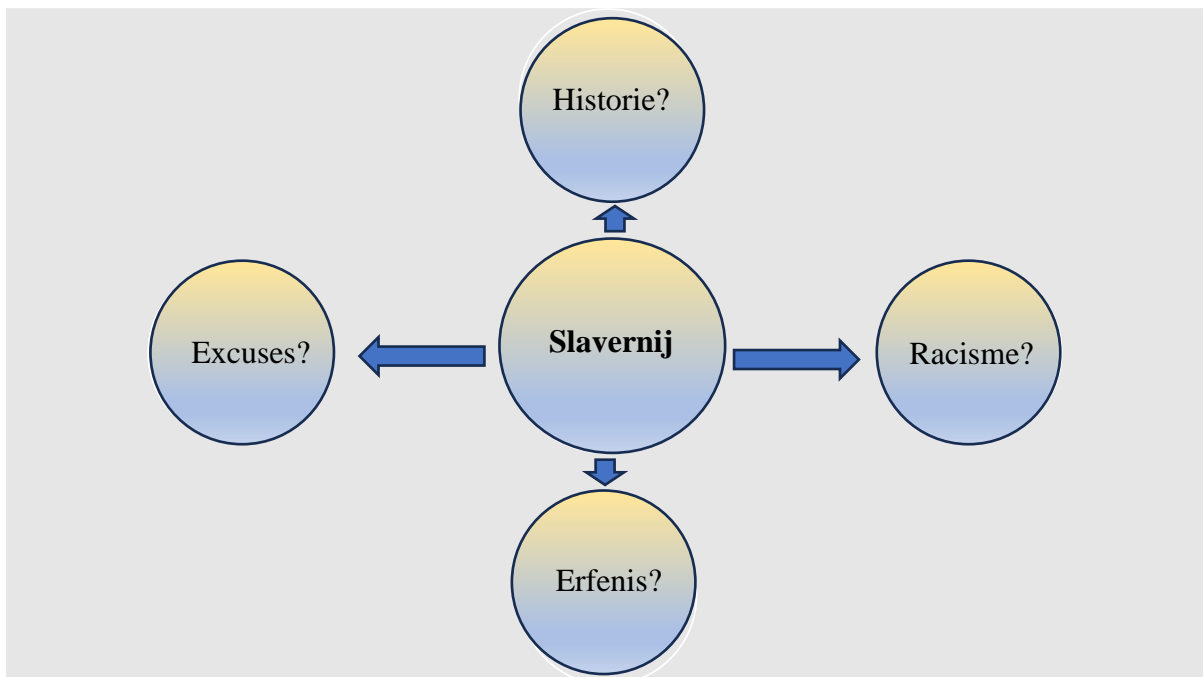
Slavernij is een toestand waarin een mens eigendom is van een ander. Slavernij heeft gedurende het grootste deel van de beschreven geschiedenis op elk continent bestaan. Sinds de oudheid was slavernij over de hele wereld vooral een particuliere en huishoudelijke aangelegenheid. Vroegmoderne Europeanen begonnen in Azië, Afrika en de Atlantische wereld met een meer publieke – op ras gebaseerde – handel in mensen die tot slaaf waren gemaakt. Vestingwerken en plantages gebruikten slavenarbeid en waren er volledig van afhankelijk. Het aantal tot slaaf gemaakte mensen bereikte een hoogtepunt in de vroegmoderne tijd, zowel in de Indische Oceaan als in de Atlantische wereld. Enkele miljoenen werden tot slaaf gemaakt en ontheemd in Azië en Afrika. Via handelsbedrijven als de VOC en de WIC raakten de Nederlanders betrokken bij de vroegmoderne handel in tot slaaf gemaakte mensen over de hele wereld. De VOC en de WIC waren diep met elkaar verbonden in die zin dat een soortgelijke ideologie leidde tot hun oprichting en tot het verlenen van machtigingen of octrooien voor bezigheden overzee in vooraf omschreven gebieden. Vermogenden investeerden in deze bedrijven in de hoop een goed rendement te behalen. Anderen sloten zich als werknemers bij de bedrijven aan. Niet iedereen was op de hoogte van alle aspecten van de handel van de twee bedrijven.

Slavernij is een zeer onderbelicht onderwerp met veel foutieve informatie in het publieke domein. Bijvoorbeeld: De geschiedenis en de gevolgen van de slavernij in de Verenigde Staten

zijn goed gedocumenteerd, terwijl gebieden als Azië, Afrika en Zuid-Amerika minder worden bestudeerd. Brazilië was echter de grootste slavenmaatschappij, niet de VS. In de vroegmoderne Nederlandse context vervoerde de VOC slaven, net als de WIC. Toch weten we veel meer over de Nederlandse betrokkenheid bij de Atlantische slavenhandel. Daarentegen wordt de VOC door sommigen juist als positief voorbeeld van Nederlands ondernemerschap gepresenteerd.

Bovendien bestaat slavernij tot op de dag van vandaag. Naar schatting zo'n 50 miljoen mensen wereldwijd zitten momenteel gevangen in slavernij.¹ In deze context worden slaven gedefinieerd als mensen die worden uitgebuit en niet kunnen vertrekken vanwege bedreigingen, geweld of dwang door machtsmisbruik. Het is de onmenselijkheid van de mens tegenover de mens: geïnstitutionaliseerde uitbuiting omwille van het maximaliseren van de winst. Slavernij is wereldwijd aanwezig en is een wereldwijd probleem.

Een bericht uit 2016 geeft aan dat er toen in Nederland ongeveer 17.500 'moderne slaven' waren. Zij werkten als dwangarbeiders in de landbouw en industrie, als huishoudelijk personeel of zijn het slachtoffer van seksuele uitbuiting.² De database waaruit die gegevens afkomstig zijn geeft nu een cijfer van 10.000 voor Nederland.³ Slavernij leeft nog steeds, ook in Nederland. Het probleem is gebleven. Hoewel slavernij in onze tijd illegaal en voor de meesten van ons onvoorstelbaar is, is tot slaaf gemaakt worden voor velen in Nederland hun harde realiteit.

In het diagram hierboven ziet u niet alleen dat slavernij centraal staat in dit onderzoek, we vragen ons ook af of slavernij alleen in de context van de geschiedenis moet worden behandeld.

¹ <https://www.antislavery.org/slavery-today/>

² Deze schattingen zijn gebaseerd op meldingen aan CoMensha, een stichting die zich bezighoudt met slachtoffers van mensenhandel, en onderzoek door prof. Jan van Dijk, International Victimology Institute, Tilburg University. <https://www.dutchnews.nl/2016/06/thousands-of-modern-slaves-in-the-netherlands/>

³ <https://www.walkfree.org/global-slavery-index/findings/regional-findings/europe-and-central-asia/>, gezien op 14 januari 2024

Waarvoor dient het om slavernij onder te verdelen in Nederlandse, Afrikaanse, Atlantische, Aziatische, historische of hedendaagse vormen? Kunnen slavernij en emancipatie oprecht herdacht worden terwijl we tegelijkertijd blind zijn voor slavernij en het lijden van onze tijdgenoten? Als we de pijnlijke erfenis van de vroegmoderne slavernij erkennen, zouden we dan niet evenzeer degenen die vandaag de dag tot slaaf worden gemaakt in beschouwing moeten nemen? Als wij de ander uitsluiten, of het nu gaat om tijd (verleden of heden) of regio (Atlantische of Aziatische), maken we ons er niet aan schuldig hem of haar het zwijgen op te leggen?

We moeten ons ook afvragen of we denken aan slavernij in economische termen, in geopolitieke termen, in termen van etnisch-culturele identiteit of in termen van burgerschap.

Bij het herdenken, in herinnering roepen en het maken van excuses voor slavernij in het verleden moeten we ons er daarom van bewust zijn dat de strijd voor vrijheid en waardigheid doorgaat en dat we moeten werken aan de volledige uitroeiing van dit ontmenselijkende aspect van onze samenleving.

Laten wij ons met deze gedachten in het achterhoofd verdiepen in de geschiedenis van de slavernij dichterbij huis: in Groningen. Dit zal ons in staat stellen om beter te begrijpen hoe slavernij verbonden is met racisme en wat het doel is van een verontschuldiging in de omgang met ons slavernijverleden.

Voortbouwend op de werken van Lieuwe Jongma en Barbara Henkes en op twee tentoonstellingen (*Bitterzoet Erfgoed: Zwart in Groningen* in het Groninger Museum en *Slavernij. En de Groningers?* in Museum aan de A) hebben we ons verder verdiept in de archieven van de Verenigde Oost-Indische Compagnie, in de volksmond bekend als de VOC, opgericht in 1602 om handel te drijven met de Aziatische wereld, en de WIC, opgericht in 1621 om handel te drijven in de Atlantische wereld, om te onderzoeken hoe Groningen betrokken was bij de slavernij.⁴ Wie waren de mensen die profiteerden van de handel in tot slaaf gemaakte mensen en investeringen in plantages in Azië, Afrika en Amerika?

En de belangrijkste vraag: Waren de bestuurders van Groningen betrokken bij de slavernij en de handel in tot slaaf gemaakten? Wat was de rol van de overheid in de slavernij van de vroegmoderne tijd? Hebben ze financieel geprofitteerd van investeringen in de VOC, de WIC, en van andere overzeese handel en plantages die op slavernij waren gebaseerd?

3. Groningen in de Aziatische wereld – de VOC

Het is bekend dat Groningen graag lid wilde worden van de WIC toen het in eerste instantie niet erin slaagde een kamer in de VOC te krijgen. In tegenstelling tot de WIC met haar kantoren aan de Munnekeholm, heeft de VOC geen duidelijke fysieke stempel op de stad gedrukt. De compagnie was echter wel degelijk aanwezig. Weinig bekend is ook de omvang van de slavenhandel in Azië onder de VOC. Niet alleen werd de schaal van de slavenhandel onderschat, bovendien werd ten onrechte de rol van slaven gezien als beperkt tot huishoudelijke taken en niet als zware lichamelijke arbeid zoals het geval was op het Amerikaanse continent.⁵ Deze

⁴ Lieuwe Jongma, *Slavery Dynasty: Networks of kinship around transatlantic slavery and the slave trade in the province of Groningen 1622-1863*. MA-scriptie, RUG, 2015. Margriet Fokken en Barbara Henkes (redacteurs) *Sporen van het slavernijverleden in Groningen: gids voor Stad en Ommeland*. Groningen, Uitgeverij Passage, 2016

⁵ Matthias van Rossum, *Kleurrijke Tragiek: De geschiedenis van slavernij in Azië onder de VOC*. Hilversum, Verloren, 2015, 7-12, 20-22

studie onderzoekt de rol van de Groningse elites in de slavenhandel in Azië onder de VOC. Er worden drie lagen van betrokkenheid onderzocht.

Ten eerste onderzoeken we de personen die in dienst waren van de VOC. Wij zullen getuigenissen uit de eerste hand aanhalen van deze Groningers die zich bezighielden met slavernij en verslag doen van indirecte bronnen die hun betrokkenheid bij slavernij bewijzen. Ten tweede wordt er gekeken naar het ontstaan van Groningse elitenetwerken in Azië en terug in Nederland. In dit deel zullen we zien dat de verworven rijkdom in Azië VOC-medewerkers in staat stelde in Groningen invloed en prestige te verwerven. Het laat ook zien dat Groningers bestaande netwerken gebruikten om in de handelonderneming op te klimmen. En tot slot wordt gekeken naar de officiële band tussen de VOC en het stadsbestuur. Deze band betreft de vaste vertegenwoordiger van de stad Groningen die is aangesteld in de kamer van Zeeland, ter behartiging van de belangen van Groningen in de handelsmaatschappij.

3.1 Kinderen uit elitegezinnen in het buitenland

Veel vooraanstaande families stuurden hun kinderen via de VOC naar het buitenland. De meeste van zulke families zijn te vinden in het Nationaal Archief, dat logboeken bevat van iedereen die naar Azië is gevaren. De meeste mensen begonnen onderaan, maar veel van deze Groningers genoten een opleiding in de rechten en begonnen met kantoorwerk. De elitenetwerken van de stad bestonden ook in het buitenland, zodat veel nieuwaangekomen leden vrij snel carrière maakten. Het bekendste voorbeeld is Jan Albert Sichterman, die we later zullen bespreken. Andere keren waren er hele gezinnen die hun geluk in het buitenland beproefden. Een voorbeeld hiervan is de familie Fockens.

3.1.1 De familie Fockens

In 1746 vertrok Nathan Fockens (1695-1780) op een VOC-schip naar Batavia. Hij verliet zijn functie in Groningen als secretaris van het generaliteitskrijsgerecht (een civiele rechtbank voor militair personeel) en vertrok om zijn carrière in het buitenland voort te zetten. Hoewel hij zelf naar Europa terugkeerde, gingen drie van zijn zonen en twee van zijn dochters allemaal naar het buitenland en bouwden ze in Azië een nieuw leven op. Hoewel Nathan er niet in slaagde om naam te maken, maakten zijn zonen goede carrières in Azië.⁶ Nathans vader Theodorus overleed toen hij nog een kind was en Nathans moeder hertrouwde met Willem Cranssen die lid van het stadsbestuur zou worden, waardoor zij en Nathan in de elitenetwerken van Groningen opgenomen werden.⁶ Hun verwikkeling met deze netwerken blijkt uit de brieven die Nathans zonen naar hun familieleden in het stadsbestuur hebben gestuurd. In deze brieven verwijst de familie Fockens naar leden van vele vooraanstaande families.⁷

In 1746 vergezelde Willem Fockens (1727-1779), de eerste zoon van Nathan Fockens, zijn vader op de reis naar Azië. Door zijn connecties met het Groningse netwerk aldaar en de banden die zijn familie had met de Raad van Zeeland, klom hij snel op in de gelederen van het bedrijf. Hij begon in 1747 als klerk, werd tegen 1763 gouverneur van Ambon en tegen het einde van zijn carrière in 1778 was hij volwaardig lid geworden van de VOC-Raad van Indië.⁸ Dit wordt gedocumenteerd door de betalingen die hij ontving toen hij diende.⁹ Hij gebruikte zijn functies ook om de carrières van zijn broers te bevorderen. Zijn jongste broer Jacob (1736-1777) was

⁶ G.J. Schutte, *Seer teder beminde Heer Vader en Vrouw Moeder!* Hilversum: Verloren, 2014, 11

⁷ Schutte, 25

⁸ Schutte, 14-15, 41, 50

⁹ Willem Fockens aan zijn ouders, Batavia, 20 oktober 1759, Willem Fockens aan zijn ouders, Batavia, 15 oktober 1777, W. Fockens Argief, Korrespondensie 1748-1810, S.P. Engelbrecht Versameling, Argief van die Nederduits Hervormde Kerk van Afrika, Pretoria

het minst succesvol maar bereikte de respectabele functie van tweede beheerder van het suikermagazijn in Batavia.¹⁰ Zijn broer Berend (1734-1784) was ambitieuzer en werd hoofd van de nederzetting in Timor, waarna hij ook dezelfde positie bekleedde in Grisse in het uiterste oosten van Java.¹¹

Deze succesvolle carrières gingen gepaard met luxe en prestige. Een hoger inkomen betekende meer huizen, rijtuigen en slaven. Het in eigendom hebben van slaven was gebruikelijk in veel VOC-gelederen.¹² Toen Willem slechts een kantoorbediende was die bij een ver familielid woonde met de naam J.W. Jordens, erfde hij een slaaf die zijn persoonlijke dienaar werd.¹³ Elk van de broers verkreeg later in hun carrière tientallen slaven die als koks, hoveniers en koetsiers werkten, maar ook zwaar werk verrichtten. Beide zussen Fockens trouwden met mannen met goede carrières en hielden ook veel slaven. We weten dat de oudste zus, Anna, elf mannen en tien vrouwen bezat. Petronella, dochter van de jongste broer Jacob, had negen mannen en dertien vrouwen in eigendom. Toen haar man stierf liet hij haar zesentwintig slaven na.¹⁴ Slaven werden vaak geërfd en geschonken, vaak binnen de familie. De jongere zus Helena kreeg drie slaven als huwelijkscadeau en Berend kocht twee slaven tegen een lage prijs van een vriend die naar Groningen repatrieerde.¹⁵

Veel hooggeplaatste VOC-functionarissen hielden niet alleen slaven binnen het huishouden, ze handelden ook in slaven, en maakten daarbij gebruik van grote aantallen tot slaaf gemaakte mensen. Timor stond bekend als een tactische buitenpost waar veel tot slaaf gemaakten werden verhandeld. Berend blijkt vanuit de Molukken een aantal slaven naar Batavia te hebben verscheept. Hij had ook tot honderd slaven die onder zijn gezag zware arbeid verrichtten, omdat ze eigendom waren van het bedrijf.

Hij deed ook moeite om gevangengenomen slaven terug te brengen. Later begon hij betalingen te weigeren voor gestolen compagnieslaven die gevangen werden genomen, omdat dat volgens hem de praktijk van het vangen van compagnieslaven voor losgeld zou stimuleren. Alleen christelijke slaven moesten worden gered.¹⁶

Willem klaagde vaak over slaven. Tijdens zijn tijd als hoofd van Ambon hoopte hij dat de Europese arbeiders de slaven goede arbeidspraktijken konden bijbrengen. Deze negatieve kijk op slaven lijkt een constante te zijn in deze brieven, waarin hij verder klaagde over de kosten van het onderhouden van slaven en de slaven beschuldigt van het stelen en breken van voorwerpen.¹⁷ Dit creëert dus een beeld van tot slaaf gemaakte mensen die gewelddadig en crimineel zouden zijn.¹⁸

¹⁰ Schutte, 53-55

¹¹ Schutte, 55-59

¹² Schutte, 70-73

¹³ Willem Fockens aan zijn ouders, Batavia, 3 maart 1750, Willem Fockens aan zijn ouders, Batavia, 15 oktober 1777, W. Fockens Argief, Korrespondensie 1748-1810, S.P. Engelbrecht Versameling, Argief van die Nederduits Hervormde Kerk van Afrika, Pretoria

¹⁴ Schutte, 87

¹⁵ Schutte, 279-280

¹⁶ Arsip Nasional Republik Indonesia, Burgerlijke stand Batavia Testamentenboek, collectie Bloys van Treslong, 116

¹⁷ Willem Fockens aan zijn ouders, Batavia, 15 oktober 1777, W. Fockens Argief, Korrespondensie 1748-1810, S.P. Engelbrecht Versameling, Argief van die Nederduits Hervormde Kerk van Afrika, Pretoria

¹⁸ Anna Wendelina Ras-Fockens aan haar ouders. Batavia, 31 januari 1762, Willem Fockens aan zijn ouders, Batavia, 15 oktober 1777, W. Fockens Argief, Korrespondensie 1748-1810, S.P. Engelbrecht Versameling, Argief van die Nederduits Hervormde Kerk van Afrika, Pretoria

3.2 Groninger netwerken binnen de VOC

We hebben gezien dat er zowel in Nederland als in Batavia Groninger familienetwerken aanwezig waren in het geval van de familie Fockens. We richten onze aandacht nu op drie prominente VOC-medewerkers waarvan er één een Gronings netwerk in Batavia aanlegde. De andere twee gebruikten hun nieuwverworven rijkdom om hun relaties binnen de elitaire kringen daar en thuis in Groningen te versterken.

3.2.1 Jan Albert Sichterman (1692-1774)

Jan Albert Sichterman werd geboren in 1692. Zijn familie was betrokken bij justitie, de overheid en het leger. Zijn vader Galenus was majoor van zijn eigen regiment en Jan Albert trad in zijn voetsporen. Hij werd luitenant, maar na een mislukt duel waarin hij op 23-jarige leeftijd een man doodde, werd hij gedwongen als medewerker van de VOC naar Azië te gaan.¹⁹ Dankzij connecties binnen de Raad van Indië van de VOC en een verre verwantschap met gouverneur-generaal Gustaaf Willem van Imhoff kon hij directeur worden van Bengalen, een van de meest welvarende regio's in Azië. Als directeur had hij privé-handelsprivileges en vergaarde hij een fortuin. Een van de symbolen van zijn status was het feit dat hij door slaven werd rondgedragen.²⁰ Mogelijk bracht hij deze gewoonte mee terug naar Groningen. In Groningen viel hem minachting ten deel vanwege het openlijk pronken met zijn rijkdommen. Hij werd opnieuw door een aantal bedienden door de stad gedragen, die als donker worden omschreven. Hun status is enigszins onbekend, maar het is niet vergezocht om aan te nemen dat ze zich onder dwang in Nederland bevonden en onvrij bleven.²¹

Met zijn vermogen zorgde Sichterman ervoor dat zijn twee zonen die naar Groningen werden gestuurd goed verzorgd werden. Hij zorgde ervoor dat ze politieke rechten kregen en volwaardige burgers van Groningen werden, waardoor ze later overheidsposities konden bekleden. Zijn zoon Anthony Ewout trouwde met Josina Petronella Alberda, dochter van een vooraanstaande jonkheer.²²

Hoewel Jan Albert Sichterman vaak werd bespot om zijn weelderige levensstijl, trouwden de meeste van zijn kinderen vanwege zijn nieuwverworven rijkdom in vooraanstaande Groningse families. Zijn oudste dochter Francina Margaretha trouwde met Scato Gockinga, die voorzitter was van de Hoge Justitiekamer van Groningen. Johanna Maria trouwde met raadslid Berend van Iddekinge, en haar zus Sybilla trouwde met Berends broer Tobias van Iddekinge. De jongste dochter, Christina, trouwde met Anton Adriaan Lord Falconer of Haulkerton, wiens moeder Remberdina van Iddekinge was. Anton Adriaan diende als regent van de stad.²³

3.2.2 Gustaaf Willem van Imhoff (1705-1750)

Gustaaf-Willem van Imhoff vertrok als 20-jarige in dienst van de VOC naar Azië. Zijn familie kwam oorspronkelijk uit Graubündenland, maar hij groeide op in de noordelijke tak van de familie in Oost-Friesland. Het was heel gebruikelijk voor buitenlanders, vooral Duitsers, om in de VOC te dienen. Zij maakten meer dan 40 procent van het totale personeel uit, hoewel zij zelden officieren waren.²⁴ Imhoff's moeder kwam uit Amsterdam en via deze Nederlandse

¹⁹ Wiet Kuhne-van Diggelen, *Jan Albert Sigterman: VOC-dienaar en 'koning' van Groningen*. Groningen, REGIO-Projekt, 1995, 15-21

²⁰ Kuhne-van Diggelen, 45-55

²¹ Yme-Kuiper, "Zwarte bedienden op de buitenplaats," in *Arcadië* 6, nr. 1 (2014), 20-21

²² Kuhne-van Diggelen, 57-66

²³ Kuhne-van Diggelen, 73

²⁴ Roelof van Gelder, *Het Oost-Indisch avontuur. Duitsers in dienst van de VOC (1600-1800)*. Nijmegen, SUN, 1997, 53

connecties kwam hij uiteindelijk in dienst en maakte hij promotie.²⁵ Aangekomen in Azië in 1725, werd hij in 1736 gouverneur van Ceylon en in 1740 gouverneur-generaal van Nederlands-Indië. Hij kreeg de opdracht om corruptie en opiumgebruik aan te pakken. Uiteindelijk mislukten veel van zijn initiatieven door zijn ondiplomatieke karakter. Het meest opvallend was een oorlog die hij op Java veroorzaakte met de lokale heersers. Zijn turbulente heerschappij leidde ertoe dat hij in 1750 ontslag nam.²⁶ Net als andere gouverneurs-generaal verwierf hij rijkdom en prestige en bezat hij slaven (zoals te zien is in een gravure van een schilderij van hem met een vermoedelijke tot slaaf gemaakte op de achtergrond).²⁷ Hij verwekte ook drie kinderen met zijn dienstmeid, een slavine die hem door een koningin uit Bali was geschonken. Hij maakte haar vrij en liet haar dopen als Helena Pieters.²⁸

De kinderen werden wettelijk erkend. Van Imhoff overleed in 1750, maar door een grote erfenis konden zijn kinderen trouwen in vooraanstaande families. Zoon Jan Willem van Imhoff werd kolonel bij de cavalerie en trouwde met de Groninger jonkvrouw Christina Emerence Lewe van Aduard.²⁹ Dit huwelijk met de Groningse adel bracht Gustaaf Willem baron van Imhoff (1767-1830) voort die gouverneur van Groningen werd. En zijn zoon Gustaaf Willem Hendrik Baron van Imhoff (1801-1890) werd burgemeester van de stad.³⁰

3.2.3 Willem Alting (1724-1800)

Ten slotte berichten wij over Willem Alting. Geboren in een vooraanstaande Groningse familie die raadsleden en burgemeesters voortbracht, verwierf hij de titel meester in de rechten waarna hij naar Batavia ging. Hij maakte snel promotie en werd na een illustere carrière gouverneur-generaal van Nederlands-Indië.³¹ Zijn naam komt vaak voor in de brieven van de familie Fockens omdat hij een goede vriend was van Willem Fockens.

Het is bekend dat hij zijn mede-Groningers bevoordeelde voor functies binnen de VOC en veel van hun carrières vooruithielp. Zijn zeventienjarige regeringsperiode viel samen met de neergang van de Nederlanders in Azië.³² Het netwerken en het bevoordelen van relaties hebben altijd bestaan, maar zijn heerschappij werd gekenmerkt door vriendjespolitiek en veel gevallen van corruptie. Er werd een commissie gestuurd om de Aziatische bezittingen te reorganiseren, maar een van de drie leden stierf onderweg en Alting benoemde in plaats daarvan zijn schoonzoon in de functie.³³

Alting is een perfecte belichaming van het Groningse elitenetwerk dat naar de koloniën wordt verplaatst. Dat netwerk stelde mensen als Willem Fockens in staat om hun macht uit te breiden en carrière te maken. Veel Groningers verwierven hoge posities onder zijn bewind, dat, zoals

²⁵ N.J. Krom, *Gouverneur Generaal Gustaaf Willem van Imhoff*. Amsterdam, Kampen & Zoon, 1941, 10-12

²⁶ Krom, 153-165

²⁷ Gravure van P. Tanje naar een schilderij van Ph. van Dijk, 1744, KITLV/Royal Netherlands Institute of Southeast Asian and Caribbean Studies, Leiden

²⁸ P.C. Molhuysen en P.J. Blok, reds., *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek*, Leiden: A.W. Sijthoff, 1911, p.634

²⁹ "Baron Van Imhoff en de vrijgekochte tot slaafgemaakte Helena Pieters: portret bij Veilinghuis Korendijk op de online veiling, die ma. 4 april afloopt," *Adel in Nederland*, 1 april 2022, <https://www.adelinnederland.nl/baron-van-imhoff-en-de-vrijgekochte-tot-slaafgemaakte-helena-pieters-portret-bij-veilinghuis-korendijk-op-de-online-veiling-die-ma-4-april-afloopt/>

³⁰ "De heer G.W. baron van Imhoff," *Parlement*, 11 juli 2020. https://www.parlement.com/id/vg09llz0hmvh/g_w_baron_van_imhoff

³¹ L. de Geer, "Mr. Willem Arnold Alting," in *Groningsche Volksalmanak*. Groningen, Erven B. van der Kamp, 1911, 188

³² G.J. Schutte, 11

³³ P.C. Molhuysen en P.J. Blok, 101-102

we hebben gezien, gepaard ging met veel luxe, zoals het bezitten van slaven. Hoewel we kunnen aannemen dat gouverneur-generaal Alting veel slaven bezat, bestaat er direct bewijs in de brieven van Fockens. Hij wordt genoemd als iemand die voor zijn eigen vermaak zijn slaven leerde muziekinstrumenten te bespelen.³⁴

3.3 Verbindingen tussen het stadsbestuur en de VOC

We hebben tal van voorbeelden besproken van Groningers die zich bezighielden met slavernij en direct en indirect profiteerden van de handel in tot slaaf gemaakte mensen. Het stadsbestuur van Groningen had zelf ook een directe verbinding met de VOC.

Deze aansluiting bestond uit een vertegenwoordiger van Groningen gezeten in de VOC-Kamer Zeeland (Zeelandkamer). De details over de totstandkoming van deze verbinding ontbreken. In algemene termen luidt de verklaring dat in 1609 het Twaalfjarig Bestand werd uitgeroepen tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Het geweld in Azië tussen de Nederlandse Republiek en Spanje duurde tijdens deze wapenstilstand voort en de kooplieden van de VOC hadden kapitaal en steun nodig. Daartoe benaderde de VOC meer provincies die konden investeren in en bijdragen aan het bedrijf. Utrecht, Gelderland en Friesland kregen in 1614 een zetel, en Overijssel volgde in 1638. Eindelijk, na veel onderhandelen en lobbyen in de Staten-Generaal, verkreeg Groningen in 1647 een octrooi. In het team van onderhandelaars zien we vele prominente Groningse achternamen als Gruijs, Eijbe en Gockinga. Groningen kon een bewindhebber voordragen en moest *f* 3000 betalen. Na te zijn afgewezen door Delft werd de eerste vertegenwoordiger Johan Bartholt Sonhius benoemd in de Kamer Zeeland.³⁵

De link tussen Sonhius en Groningen is gemakkelijk te begrijpen aangezien hij raadgever was van de hertog van Oldenburg. Groningen stelde hem kandidaat als vertegenwoordiger bij de VOC. Zoals eerder vermeld, was er historisch gezien een sterke band tussen Noordwest-Duitsland en de Noordelijke Nederlanden en kwamen er enige Duitsers op hoge posities bij de VOC via verbindingen met prominente families in Nederland.³⁶

Barent Gerbrand Homoet (1695-1768) werd benoemd in 1724 en bekleedde de functie tot 1768.³⁷ Hij werd opgevolgd door Baron van den Borch H. van Langendreer (1734-1797) tot 1778.³⁸ Van laatstgenoemde weten we het minst. Hij kwam oorspronkelijk uit een prominente familie uit Gelderland en diende later als ambassadeur in Zweden.³⁹ Homoet woonde in Middelburg.⁴⁰ Hij had ook een zijdefabriek in Amsterdam en werd later commissaris in die stad.⁴¹ Het is niet duidelijk wat het verband was tussen deze laatste twee en de stad Groningen, maar de verklaring zou kunnen liggen in de brede familiebanden die destijds in Nederland bestonden. De manier waarop Willem Fockens zijn verre familie uit Zeeland gebruikte om promotie te maken laat zien dat zelfs verre familieleden konden worden ingezet om zaken mee te doen.⁴²

³⁴ Schutte, 220

³⁵ J.E. Heeres, "Hoe Stad en Lande een bewindhebersplaats in de Oost-Indische Compagnie machtig werd." *Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde* 7, nr. 3 (1893), 4-8

³⁶ Pieter Jan van Winter, *De Westindische Compagnie ter kamer Stad en Lande*. 's-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1978, 43

³⁷ Regeringsboek, met vermelding van stadsambtenaren, bewindhebbers van de West-Indische Compagnie, de bewindvoerder bij de VOC in Zeeland, ambtenaren bij het generaliteitskrijgsgerecht en het jachtgerecht over de periode 1594-1778. Ca. 1780, 50-74. Groninger Archieven, toegang 751, inventarisnummer 9

³⁸ Regeringsboek, 75-80

³⁹ Legatiearchief Zweden: "IX. Jan Carel Baron van der Borgh, Heer van Langendreer, Nationaal Archief

⁴⁰ *Nederland's Adelsboek* 80 (1989), 184-218

⁴¹ Stadsarchief Amsterdam: Deel: 11129, Periode: 1753, Amsterdam, archief 5075, inventarisnummer 11129

⁴² Schutte, 14

Toen de VOC werd opgericht, was Groningen was niet meteen in staat om aan boord te springen en kreeg het dus geen eigen kamer, maar het slaagde er duidelijk wel in om enige invloed uit te oefenen op de handelsmaatschappij. De stad slaagde erin om een lid van de Kamer Zeeland te mogen benoemen, de op één na machtigste kamer van de VOC, die de belangen van de stad zou behartigen. Zeeland huisvestte telkens twee jaar het hoofdkantoor van de handelsonderneming, waarna het zes jaar naar Amsterdam ging. Zeeland leverde ook vier bewindhebbers aan de Heeren XVII. Het stadsbestuur van Groningen had een directe lijn met het bestuursorgaan van de VOC tot stand gebracht die hun belangen en investeringen kon beschermen.⁴³ Zoals we zullen zien zorgden de Groningers er later voor, toen de WIC werd opgericht, dat ze een volwaardige kamer in de WIC zouden hebben en geen kansen zouden verliezen om in de Atlantische wereld handel te drijven en te profiteren.

Ter afsluiting van dit onderdeel van het onderzoek naar Groningen in de Aziatische wereld is het duidelijk dat Groningers betrokken waren bij de slavenhandel onder de VOC in Azië. Er bestaan directe voorbeelden in de brieven van de familie Fockens, en slavernij maakte deel uit van de carrières van Sichterman, Van Imhoff en Alting. Ze gebruikten allemaal slaven in hun huishouden en maakten ook gebruik van slavenarbeid bij het uitvoeren van officiële bedrijfsactiviteiten. De VOC hield zich structureel bezig met slavernij en slavenhandel, en hun werknemers verwierven hierdoor rijkdom.

Elitennetwerken uit Groningen werden getransplanteerd naar Azië en beïnvloedden het bedrijf en zorgden ervoor dat Groningers carrière konden maken. Naast het terugbrengen van slaven, gebruikten ze hun nieuwverworven rijkdom om zich verder in te kopen in de elitennetwerken van Groningen, waardoor hun nakomelingen in prominente families trouwden en belangrijke posities in de stad bekleedden. Directe betrokkenheid van het stadsbestuur bij de economische activiteiten van de VOC is het duidelijkst te zien in de benoeming van de Groningse vertegenwoordiger in de Kamer Zeeland. Deze persoon bevorderde de economische belangen van de stad binnen de compagnie. Direct en indirect profiteerden Groningers en het stadsbestuur van de economische activiteiten van de VOC die ook bestonden uit de handel in tot slaaf gemaakte mensen.

Uit onderzoek in de archieven van de VOC is gebleken dat Groningers dienden en investeerden in het bedrijf. Rijkdom vergaard in Azië stelde VOC-medewerkers in staat om in Groningen invloed en prestige te verwerven. Het laat ook zien dat Groningers bestaande netwerken gebruikten om in de handelsonderneming op te klimmen. In de VOC-Kamer Zeeland werd een vaste vertegenwoordiger van de stad Groningen geplaatst, die de belangen van Groningen in het lucratieve handelsbedrijf behartigde. De VOC-handel in tot slaaf gemaakte mensen omvatte 15% tot 30% van de totale Atlantische slavenhandel, iets minder dan de trans-Sahara slavenhandel, en was anderhalf tot drie keer de omvang van de slavenhandel in het gebied genaamd Swahili en Rode-Zeekust en de slavenhandel van de Nederlandse West-Indische Compagnie.

Kinderen uit regentenfamilies in het buitenland, zoals de Fockens, Sichterman, Alting en Van Imhoff bouwden netwerken die leidden tot een stroom van rijkdom naar Groningen. Bediend worden door tot slaaf gemaakte mensen maakte deel uit van hun dagelijks leven in Azië. Als VOC-medewerkers kwamen ze in het bezit van tientallen slaven die als koks, hoveniers en koetsiers werkten, maar ook zwaar werk verrichtten. Zij maakten niet alleen gebruik van tot

⁴³ Stoyan V. Sgourev en Wim van Lent, "Balancing Permission and Prohibition: Private Trade and Adaptation at the VOC." *Social Forces* 93, nr. 3 (2015), 933-955

slaaf maakten in het huishouden, maar op nog grotere schaal in het kader van hun uiteenlopende functies binnen de compagnie. Timor en de Molukken stonden bekend als een tactische buitenpost en er werd veel gehandeld in tot slaaf gemaakte mensen.

Het Groningse bestuursorgaan bevatte een vertegenwoordiger van Groningen die zetelde in de Kamer Zeeland van de VOC. Details over de totstandkoming van deze verbinding ontbreken. In algemene termen luidt de verklaring dat in 1609 het Twaalfjarig Bestand werd uitgeroepen tijdens de Tachtigjarige Oorlog. Het geweld in Azië tussen de Nederlandse Republiek en Spanje duurde echter voort, en de kooplieden van de VOC hadden kapitaal en steun nodig. Naar aanleiding van deze confrontaties breidde de VOC het aantal provincies uit dat in het bedrijf kon participeren. Utrecht, Gelderland en Friesland kregen in 1614 een zetel, en Overijssel volgde in 1638. Uiteindelijk verwierven de Groningse vertegenwoordigers Grijs, Gockinga en Eijbe na veel onderhandelen en lobbyen in de Staten-Generaal in 1647 een octrooi. Groningen kon een bewindvoerder naar voren schuiven en moest het bedrag van *f* 3000 betalen. Na te zijn afgewezen door Delft werd de eerste vertegenwoordiger Johan Bartholt Sonhius in de Kamer Zeeland geplaatst.

De link tussen Sonhius en Groningen is goed te begrijpen aangezien hij raadsman was van de hertog van Oldenburg en Groningen hem naar voren schoof als vertegenwoordiger bij de VOC. Er bestond al vele jaren een sterke band tussen Noord-West-Duitsland en de noordelijke Nederlanden en vaak traden Duitsers via verbindingen met Groningen op hoge posities toe tot de VOC. Barent Gerbrand Homoet werd benoemd in 1724 en bekleedde de functie tot 1768.

Het is duidelijk dat Groningen wel degelijk een connectie had met slavernij en handel in tot slaaf gemaakte mensen. Velen die naar het buitenland gingen maakten naam, waarbij zij profiteerden van hun connecties met andere Groningers en daarbij rijkdom en slaven verwierven. Deze netwerken werden na thuiskomst nog eens versterkt. De nieuwverkrege rijkdom werd gebruikt om zich bij prominente families in te kopen en privileges in de stad te verkrijgen. En het meest direct werd het belang van het stadsbestuur behartigd door het bezetten van een zetel in de Kamer Zeeland. Het is duidelijk dat Groningers die raadslid waren of banden hadden met raadsleden op elk niveau binnen de VOC deelnamen aan de handel in tot slaaf gemaakte mensen.

4. Groningen in de Atlantische Wereld – de WIC

In 1622 kwamen veertien nieuwbenoemde bewindhebbers van de Kamer Stad en Lande in Groningen bijeen. Deze Kamer was een van de vijf die bij elkaar de WIC (West-Indische Compagnie) vormden, een handelsmaatschappij die het jaar daarvoor was opgericht. Hoewel het vandaag vooral bekend staat om zijn centrale rol in de Nederlandse trans-Atlantische slavenhandel, werd de WIC in eerste instantie opgericht om de Nederlandse strijd voor onafhankelijkheid van de Spaanse overheersing te steunen. Ten tijde van haar oprichting was de onderneming dus vooral een wapen in de oorlog tegen Spanje en zijn bondgenoten. Aangezien dit de tijd was van de Iberische Unie, werden ook Portugal en zijn bezittingen al snel het doelwit van de activiteiten van de WIC. Al in 1623 hield de WIC zich bezig met kaapvaart en werd er gesproken over het veroveren van Portugese bezittingen in West-Afrika en Zuid-Amerika. Dat laatste werd het ‘Groot Desseyn’ genoemd. In de eerste jaren was het bedrijf niet gericht op de slavenhandel. Dit zou veranderen met de verovering van een groot deel van Brazilië in 1630. Het bedrijf groeide later uit tot een van de belangrijkste Europese ondernemingen in de

slavenhandel, verantwoordelijk voor het vervoer en de verkoop van ongeveer 300.000 tot slaaf gemaakte mensen.⁴⁴

4.1 De lokale overheid en de WIC

Om te begrijpen hoe verschillende partijen betrokken waren bij de regionale kamer van de WIC, moeten we eerst kort ingaan op de politieke dynamiek van Groningen rond de wisseling van de zeventiende eeuw. De manier waarop de stad Groningen in de zeventiende en achttiende eeuw werd bestuurd, was heel anders dan de huidige situatie. Groningen was toen veel meer dan alleen een stad. Het was een stadstaat op zich, die het land regeerde tot aan de huidige grens met Duitsland. De provincie Groningen, ook wel Stad en Lande genoemd, werd in 1594 gevormd door een gedwongen huwelijk van de stad en haar landerijen en de Ommelanden, een benaming die destijds verwees naar drie districten in het noorden en westen van de provincie: Hunsingo, Fivelingo en Westerkwartier. De stad en de Ommelanden stonden eeuwenlang op gespannen voet met elkaar en tegen die tijd had elke partij ongeveer de helft van de provincie in handen.

De provincie, destijds Stad en Lande of Groningen geheten, werd gezamenlijk bestuurd door de stad en de Ommelanden. Beide partijen benoemden ambtenaren en droegen fondsen bij. Alle drie de overheidsinstellingen – de stad, de provincie en de Ommelanden – investeerden in de WIC. Hoewel dit rapport zich richt op de betrokkenheid van de stad, zal het ook ingaan op de rol van de provincie en de Ommelanden, omdat ze allemaal nauw met elkaar verweven zijn.

4.1.1 Stadsbestuur

Voordat we de details van de betrokkenheid van Groningen bij de WIC kunnen bespreken, moeten we duidelijk maken op welke manieren de huidige gemeente verschilt van de manier waarop Groningen in de zeventiende en achttiende eeuw werd bestuurd. Voordat de Franse Revolutie in 1795 Groningen bereikte, was er geen scheiding der machten zoals we die nu kennen: de uitvoerende, wetgevende en rechterlijke macht. Het stadsbestuur, dat bestond uit burgemeesters en raadsleden, had verregaande bevoegdheden. De macht en verantwoordelijkheden van de achttiende-eeuwse burgemeester lagen ergens tussen die van een hedendaagse burgemeester en een wethouder in. Maar tegelijkertijd stonden zij aan het hoofd van de soevereine provincie Stad en Lande, ook wel Groningen genoemd. De burgemeesters bestuurden de stadstaat samen met enkele raadsleden (raadsheren). Deze zijn te vergelijken met de wethouders van nu. De vertegenwoordigende vergadering van de stad heette de ‘gezworene meente’, en haar leden ‘gezworenen’, d.w.z. beëdigde leden. Deze werden meestal gekozen uit de gilden van de stad. Zij speelden een rol bij de verkiezing van nieuwe burgemeesters en raadsleden.

Voor de meeste overheidsambten gold een vaste termijn. Burgemeesters dienden twee jaar en werden toen vervangen. In de praktijk leidde dit tot een systeem waarbij burgemeesters hun ambtstermijn uitzaten en voor twee jaar naar een ander ambt verhuisden, waarna ze voor nog een termijn naar het ambt van burgemeester terugkeerden, enzovoort. Het stadsbestuur was gevestigd in het Raad- en Wijnhuis aan de Grote Markt, dat in 1775 werd gesloopt om te worden vervangen door het huidige stadhuis. In dit gebouw was ook de Hoofdmannenkamer gevestigd, een bestuursorgaan dat zowel uitvoerende als rechterlijke macht had. Hoewel de hoofdmannen in de meeste gevallen door de stad werden aangesteld en meestal afkomstig waren van de stedelijke politieke elite, hadden zij ook bevoegdheden in de rest van de provincie. De luitenanten en secretarissen van de Hoofdmannenkamer werden door de provincie voor het

⁴⁴ Wim Klooster, *The Dutch moment: war, trade and settlement in the seventeenth-century Atlantic world*. Leiden, University Press, 2016; *Slavernij - Canon van Nederland* op <https://www.canonvannederland.nl/nl/slavernij>

leven aangesteld. Dan lootten de stad en de Ommelanden om te bepalen welke partij hen mocht aanstellen. Na 1645 kregen de Ommelanden eindelijk ook het recht om een aantal van de hoofdmannen te benoemen, maar de stad bleef dominant in de betreffende instelling. Samen vormden de mensen die in de bovengenoemde instellingen werkten de kern van de Groningse stedelijke politieke elite.

4.1.2 Investerings

De WIC bestond uit vijf kamers, die elk een deel van de onderneming financierden: de kamer van Amsterdam droeg de helft bij, Zeeland een kwart en drie kleine kamers droegen elk 1/9e van het totale benodigde bedrag bij. Dit betekende dat ze ook het recht hadden om 1/9 van alle WIC-functionarissen te benoemen en 1/9 van alle schepen uit te zenden (en de winst te oogsten). De drie kleinere kamers waren de Kamer Op de Maze, gedeeld door verschillende steden in Zuid-Holland; de Kamer Noorderkwartier, gedeeld door verschillende steden in Noord-Holland; en de eerdergenoemde Kamer Stad en Lande van Groningen.

De stad Groningen was een van de belangrijkste institutionele investeerders in de Kamer Stad en Lande van de WIC. Alleen de provincie investeerde meer – bijna twee keer zoveel. Volgens het oprichtingsstatuut van de WIC vertegenwoordigde de Kamer Stad en Lande een initiële investering in de WIC van f 500.000.⁴⁵ Het stadsbestuur en de Ommelanden droegen elk aanvankelijk f 30.000 bij, terwijl de provincie f 114.000 investeerde.⁴⁶ In de loop van de volgende decennia verhoogden alle drie de partijen stapsgewijs hun belang in de kamer. Tegen 1643 had de provincie f 216.625, de stad f 108.750 en de Ommelanden f 64.300 geïnvesteerd.⁴⁷ Daarna zou de stad geen verdere investeringen meer doen in de kamer. Dit komt waarschijnlijk doordat de vennootschap geen verdere investeringen heeft gezocht. In plaats daarvan zagen zij af van het uitkeren van dividenden, zodat eventuele winsten opnieuw in de onderneming konden worden geïnvesteerd.

1643	
Provincie	216625
Groningse	108750
Albert Dooffman	4250
Albert Dijkster	4000
Ommelanden	64300
Jozon Borchingse	20000
Allant Gaikinga	33750
	4000

Uitsnede van een scan van de lijst gevonden in GrA tg. 2 inv.nr. 1020, met de bedragen geïnvesteerd door de provincie, de Stad en de Ommelanden per 1643

⁴⁵ Voor de exacte gegevens over investeringen en winsten, zie de database ‘WIC in stadsrekeningen 1620-1795’. Op het moment van schrijven van dit rapport bevat deze database nog niet de jaren 1626, 1773-1775 en 1780-1795. GrA tg. 2041 inv. nr. 478. Octrooi tot de oprichting van de West-Indische Compagnie, verleend door de Staten-Generaal, 1621-06-03

⁴⁶ GrA tg. 1605 inv.nr. 3. Resoluties van burgemeesters en raad, 16 november 1621; GrA tg.1 inv.nr. 5 “Staatsresolutiën”. Net-exemplaar van het resolutieboek der Provinciale Staten van Stad Groningen en Ommelanden, 5 maart 1624

⁴⁷ GrA tg. 2 inv.nr 1020. Provinciale stukken ter hand gesteld aan of opgemaakt vanwege het Ommelander bestuur of commissies uit beide leden (syndicuspapieren), 1595-1700. Lijst ongeveer halverwege de stapel

4.1.3 Winsten

De investeerders hadden hoge verwachtingen van de winstgevendheid van de WIC. In de beginjaren werd deze hoop versterkt door gebeurtenissen zoals Piet Heins verovering van de Spaanse zilvervloot in 1628, een bekende gebeurtenis in de Nederlandse geschiedenis. Hiervan ontving de stad *f* 11.250 in 1629 en *f* 22.500 in 1630. Dit bedrag was lager dan het volledige bedrag waar de stad recht op had, omdat een deel van de winst onmiddellijk werd geherinvesteerd in de WIC. In de daaropvolgende jaren werden geen dividenden uitgekeerd aan aandeelhouders, tot 1638. Toen begonnen de investeringen in het Nederlandse deel van Brazilië hun vruchten af te werpen: de stad ontving de eerstvolgende zes jaar *f* 22.350 aan dividenden, wat gemiddeld 1,2% van haar totale jaarinkomen was. Hierna volgde een lange periode zonder dividenduitkering.

Pas in 1672 zou de WIC weer dividend uitkeren. Dat jaar ontving de stad *f* 1.791. In de volgende twee jaar zou zij respectievelijk nog eens *f* 1.897 en *f* 544 ontvangen. In 1674 ging de WIC failliet. Een opvolger, bekend als de ‘tweede WIC’, werd onmiddellijk opgericht met de resterende fondsen van de eerste WIC. Het aandelenvermogen van de aandeelhouders werd gedevalueerd om de nieuwe vennootschap te financieren. Het aandeel van Groningen was nu *f* 19.821.⁴⁸ In de periode van de tweede WIC (1674-1792) werden vaker dividenden uitgekeerd, zij het nog steeds niet elk jaar en relatief lage geldbedragen. In de volgende eeuw zou de stad uiteindelijk ongeveer het geld terugverdienen dat ze in de onderneming had gestoken. Na de liquidatie van de tweede WIC in 1792 werden investeerders zoals de stad Groningen gecompenseerd door middel van staatsobligaties. Deze gaven de stad een gestage winst van ongeveer *f* 80 per jaar, tot 1810. Hierna verdwijnen directe winsten uit koloniale investeringen uit de financiële administratie van de stad.

De stadskas profiteerde op andere manieren indirect van slavernij. De twee belangrijkste voorbeelden waren belastingen op de tabak en koffie die in de stad werden verkocht. Deze vormden een veel stabielere bron van inkomsten dan de WIC zelf. De belastinginkomsten uit tabak stegen gestaag van ongeveer *f* 200 per jaar in de zeventiende eeuw tot ongeveer *f* 2000 in 1800, waarna zij weer daalden. Belastingen op koffie leverden de stad gemiddeld ruwweg *f* 1000 per jaar op. Bij de productie en het vervoer van tabak en koffie werd hoogstwaarschijnlijk slavenarbeid gebruikt.

4.2 Bestuur

De WIC-kamer Stad en Lande werd bestuurd door een aantal bewindhebbers, of bestuurders, die bijeenkwamen ten kantore van de WIC aan de Munnekeholm.⁴⁹ Tijdens de eerste WIC waren er veertien bestuurders, en vanaf de oprichting van de tweede WIC in 1675 werd dit aantal geleidelijk teruggebracht tot twaalf. Om bewindhebber te worden van de Groningse kamer van de WIC, moest men minimaal *f* 4000 in de kamer hebben geïnvesteerd. Deze grotere investeerders werden hoofdparticipanten genoemd, hoofdbeleggers. De bestuurders werden gekozen door en uit de belangrijkste investeerders. Bestuurders behielden hun ambt levenslang, tenzij ze uit hun functie werden gezet, wegens bijvoorbeeld corruptie.

In de ongeveer 170 jaar dat de WIC-kamer in Groningen in gebruik was, kwam gemiddeld twee derde van de bestuurders uit de gelederen van de heersende stedelijke elite. Hieronder volgt een lijst van de bestuurders van de WIC-kamer Stad en Lande in respectievelijk 1649 en

⁴⁸ Dit wordt voor het eerst genoemd in de Stadsrekening van 1679

⁴⁹ Voor meer informatie over overheidskantoren van WIC-functionarissen en WIC-investeerders, zie de database ‘Bewindhebbers en investeerders WIC Groningen’. Deze database is op het moment van schrijven van dit rapport nog onvolledig

1679, ter illustratie van de dominantie van de stedelijke politieke elite in de WIC. Naast de namen staat hun belangrijkste bestuursambt vermeld. Sommige mannen bekleedden posities of functies terwijl ze werden benoemd tot beheerders van de WIC.

Bestuurders (bewindhebbers) in 1649

	Namen	Deze mannen bekleedden functies toen ze werden benoemd tot bewindhebbers van de WIC	Deze functies bekleedden ze reeds eerder
1	Bartold Wicheringe	luitenant van de hoofdmannenkamer ⁵⁰	raadsheer ⁵¹
2	Petrus Isebrands	-	burgemeester
3	Johann Drews	-	burgemeester
4	Tobias van Iddekinge	raadsheer	-
5	Albert Hooftman	-	burgemeester
6	Albert Wijferingh	burgemeester	-
7	Edzard Rengers	burgemeester	-
8	Folckert Folckers	-	raadsheer
9	Johan Horenken	-	raadsheer
10	Johan Ruifelaert	-	-
11	Hindrick van Heek	burgemeester	-
12	Schotto Tamminga	hoofdman; ⁵¹ lid van de staten-generaal namens de stad Groningen	raadsheer
13	Hillebrand Gruijs van Lellens	gedeputeerde ⁵²	-
14	Hindrick van Royen	rekenmeestervoor de Ommelanden	-

De tweede lijst (hieronder) betreft het jaar 1679 en is korter dan de eerste lijst van 1649. De reden is voor een deel dat het aantal bestuurders per kamer verlaagd werd toen de tweede WIC in 1675 werd opgericht. Bovendien waren er twee zetels vacant.

Bestuurders (bewindhebbers) in 1679⁵³

	Namen	Deze mannen bekleedden functies toen ze werden benoemd tot bewindhebbers van de WIC	Deze functies bekleedden ze al eerder
1	Arnold van Nijeveen	burgemeester	
2	Samuel Emmius	-	burgemeester
3	Jhr. Onno Tamminga tot Usquert	-	-
4	Johan van Julsinga,	burgemeester	-
5	Henricus Werumeus	-	burgemeester
6	Sicco Eeck	burgemeester	-
7	Johan Drewes	raadsheer	-
8	Geert Gruijs,	raadsheer	-
9	Gerhard Hendrik ten Berge	provinciebestuurder (gedeputeerde), burgemeester ⁵⁴	-
10	Jhr. Rudolf Sickinge op Warffumborg	-	-

⁵⁰ Aangewezen door de Ommelanden

⁵¹ Om de overige ambten van de bestuurders van de WIC te bepalen, is gebruik gemaakt van verschillende 'regeringsboeken' bij de Groninger Archieven, waarvan de belangrijkste 548-226 en 751-9 zijn

⁵² Aangewezen door de Ommelanden

⁵³ Aangewezen door de provincie

⁵⁴ GrA tg. 587 inv.nr. 250 Stukken betreffende een 'actie', oorspronkelijk groot 8000 carolus gulden, maar na reductie 1200 carolus gulden, op de West-Indische Compagnie ter kamer van Stad en Lande, met lijsten der hoofdparticipanten dezer kamer, 1676-1785 en z.j.

⁵⁵ Aangewezen door de stad

Het meest opvallende voorbeeld van directe betrokkenheid bij slavernij door een stadsambtenaar is dat van Wolter Schonenborch. Hij was burgemeester van Groningen in een tijd dat stad en regio sterk betrokken waren bij het WIC-project in Nederlands-Brazilië. Nadat Johan Maurits van Nassau-Siegen in 1645 Brazilië verliet, werd Schonenborch benoemd tot zijn opvolger als gouverneur-generaal, de hoogste ambtenaar van de kolonie. De officiële akte van zijn benoeming berust bij de Groninger Archieven.⁵⁵ Nederlands-Brazilië had een plantage-economie die afhankelijk was van slavenarbeid.

Na de ontbinding van de WIC in 1792 benoemde de stad Wiardus Siccama en Hendrik van Sijsen tot commissarissen van de West-Indische handel. Siccama had een lange staat van dienst in Groningen. Eerder bekleedde hij vrijwel alle regeringsfuncties in de stad en de provincie, waaronder die van burgemeester in 1757-1758, 1761-1762, 1765-1766, 1769-1770, 1773-1774, 1776-1777, 1779-1780, 1783-1784, 1790 en 1792-1793. Ook was hij sinds 1761 bestuurder van de WIC. Van Sijsen had een zeer vergelijkbaar cv, hij was tussen 1753 en 1793 nog vaker burgemeester geweest. De WIC werd opgevolgd door de Raad van Koloniën, die meer gecentraliseerd was dan zijn voorganger, maar nog steeds de structuur met regionale kamers behield, die nu afdelingen werden genoemd. Dit instituut was echter een kort leven beschoren, omdat het na de oprichting van de Bataafse Republiek in 1795 werd ontbonden.⁵⁶ De West-Indische kantoren aan de Munnekeholm bleven in gebruik tot 1801.⁵⁷

Om dit onderzoek naar Groningen in de Atlantische wereld af te ronden, de directe financiële voordelen van de investeringen van Groningen in de kamer waren in het beste geval marginaal, hoewel de verwachtingen aangaande de winstgevendheid van de WIC in het begin hoog waren. Toch bleef de stad betrokken bij het bedrijf tot het in 1792 werd ontbonden. Deze betrokkenheid was vooral bestuurlijk: de bestuurders van de Groningse kamer van de WIC werden voor een groot deel gekozen uit de gelederen van de stedelijke politieke elite. Deze mannen hadden vaak ook persoonlijke investeringen in de WIC. Zo waren de voorgangers van de huidige burgemeesters en wethouders direct en diep betrokken bij de regionale tak van de belangrijkste Nederlandse slavenhandelsonderneming, zowel persoonlijk als uit hoofde van hun functies. De Kamer Stad en Lande was verantwoordelijk voor 1/9e van de door de WIC vervoerde en verkochte tot slaaf gemaakte personen, in totaal ongeveer 33.000 personen.

Door het onderzoek naar de WIC weten we dat in 1622 veertien nieuwbenoemde bestuurders van de kamer van Stad en Lande in Groningen bijeenkwamen. Deze kamer was een van de vijf die samen de WIC vormden. De stad Groningen was een van de belangrijkste institutionele investeerders in de kamer Stad en Lande van de WIC. Het werd slechts overtroffen door de provincie, die bijna twee keer zoveel investeerde. De WIC was verantwoordelijk voor het vervoer en de verkoop van ongeveer 300.000 tot slaaf gemaakte mensen.

De WIC-kamer Stad en Lande werd bestuurd door een aantal bewindhebbers, d.w.z. bestuurders, die bijeenkwamen in de kantoren van de WIC aan de Munnekeholm. Tijdens de eerste WIC waren er veertien bestuurders, en vanaf de oprichting van de tweede WIC in 1675 werd dit aantal geleidelijk teruggebracht tot twaalf. Om bestuurder te worden van de Groningse kamer van de WIC, moest men minimaal *f* 4000 in de kamer hebben geïnvesteerd. Deze grotere investeerders werden hoofdparticipanten genoemd, hoofdbeleggers. De bestuurders werden

⁵⁵ GrA tg. 590 inv.nr. 24 Akte van aanstelling door de Staten-Generaal van Wolter van Schonenborgh tot president van de regering van Brazilië, Den Haag, 1645 nov. 18

⁵⁶ Van Winter, 216

⁵⁷ Van Winter, 103

gekozen door en uit de belangrijkste investeerders. Bestuurders behielden hun ambt levenslang, tenzij ze uit hun functie werden gezet, wegens bijvoorbeeld corruptie. In de ongeveer 170 jaar dat de WIC-kamer in Groningen in gebruik was, kwam gemiddeld twee derde van de bestuurders uit de gelederen van de heersende stedelijke elite.

Volgens het oprichtingsstatuut van de WIC vertegenwoordigde de kamer Stad en Lande een initiële investering in de WIC van *f* 500.000. De bijdrage van het stadsbestuur en de Ommelanden was aanvankelijk *f* 30.000 voor elk, terwijl de provincie *f* 114.000 investeerde. In de loop van de volgende decennia verhoogden alle drie de partijen stapsgewijs hun belang in de kamer. Tegen 1643 hadden de provincie *f* 16.625, de stad *f* 108.750 en de Ommelanden *f* 64.300 geïnvesteerd.

Uit haar investeringen in de WIC ontving de stad *f* 11.250 in 1629 en *f* 22.500 in 1630. Dit bedrag was lager dan het volledige bedrag waar de stad recht op had, omdat een deel van de winst onmiddellijk werd geherinvesteerd in de WIC. In de daaropvolgende jaren werden geen dividenden uitgekeerd aan aandeelhouders, tot 1638. Toen begonnen de investeringen in het Nederlandse deel van Brazilië hun vruchten af te werpen: de stad ontving de komende zes jaar *f* 22.350 aan dividenden, wat gemiddeld 1,2% van haar totale jaarinkomen was. Uit onderzoek blijkt dat tot 1810 de directe winsten uit investeringen bleven vloeien, zij het met enkele hiaten.

Er waren andere manieren waarop de stadskas indirect profiteerde van slavernij. De twee belangrijkste voorbeelden waren belastingen op de tabak en koffie die in de stad werden verkocht. Koffie en tabak werden geproduceerd op plantages die gebruik maakten van tot slaaf gemaakte mensen. Deze vormden een veel stabielere bron van inkomsten dan de WIC zelf. De belastinginkomsten uit tabak stegen gestaag van ongeveer *f* 200 per jaar in de zeventiende eeuw tot ongeveer *f* 2000 in 1800, waarna zij weer daalden. Belastingen op koffie leverden de stad gemiddeld ruwweg *f* 1000 per jaar op.

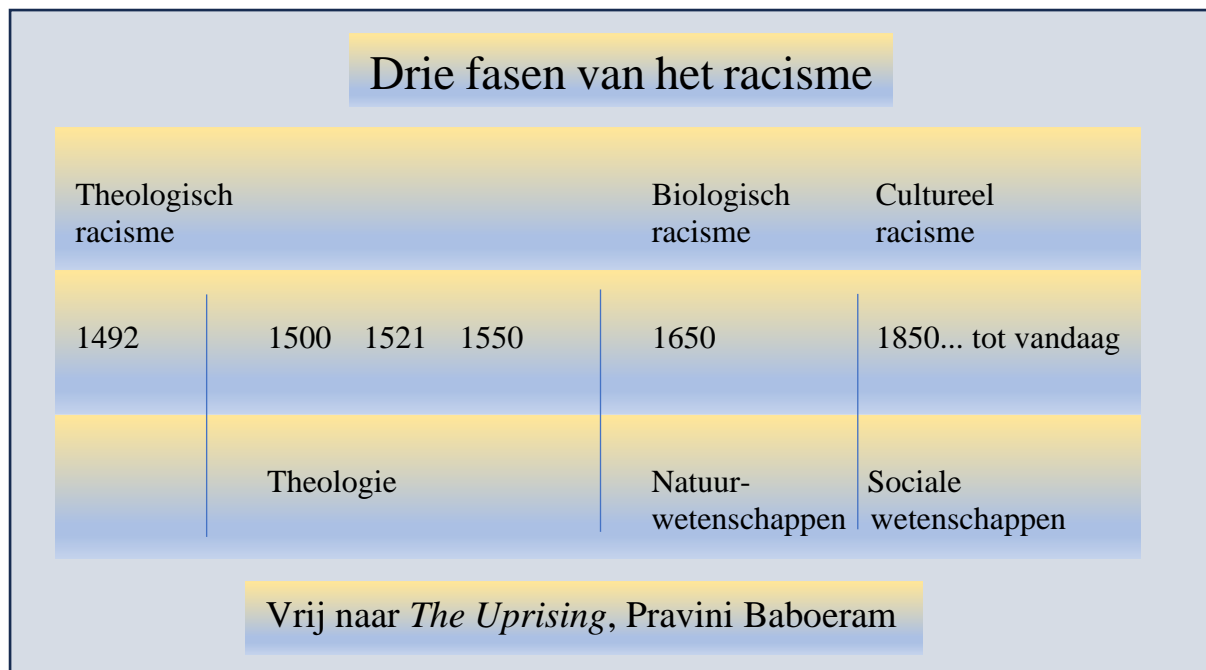
De WIC werd opgevolgd door de Raad van Koloniën, die meer gecentraliseerd was dan zijn voorganger, maar nog steeds de structuur met regionale kamers behield, die nu afdelingen werden genoemd. Dit instituut was echter een kort leven beschoren, omdat het na de oprichting van de Bataafse Republiek in 1795 werd ontbonden. De West-Indische kantoren aan de Munkeholm bleven in gebruik tot 1801.

Ter afsluiting van paragraaf 3 over de VOC in Azië en paragraaf 4 over de WIC in de Atlantische wereld, onderzoek in VOC- en WIC-archieven illustreert dat verschillende mensen die in Groningen woonden en werkten rijkdom verwierven door overzeese handel, waarvan de donkere kant slavernij en handel in tot slaaf gemaakte mensen was. Gedurende de vroegmoderne tijd maakten slaven via de VOC en de WIC deel uit van het economische en financiële systeem dat verbonden was met de productie in de koloniën en de consumptie in de metropool. Concreet beleid van het stadsbestuur resulteerde erin dat zij via de VOC en de WIC directe geldbelangen verwierven. Beide bedrijven profiteerden van de handel in slaven. Beide ondernemingen gebruikten slaven op hun plantages. Het stadsbestuur was direct en indirect verbonden met zowel de VOC als de WIC. Welvaart verkregen door slavernij vond zijn weg terug naar de stad Groningen. De nieuwverworven rijkdom uit Azië en Amerika circuleerde onder de sociale en familienetwerken in en rond Groningen. Deze rijkdom bereikte de leden van het stadsbestuur. Deze winsten kwamen zowel Groningen als Groningers ten goede, maar sommigen profiteerden veel meer dan anderen.

5. Opnieuw beginnen: verwikkelde verledens van racisme, slavernij, erfgoed en excuses

Traditioneel werd het verleden beschouwd als de plek waaraan zowel het heden als de toekomst richting en stabiliteit ontleen. Postkoloniale en dekoloniale perspectieven hebben tot doel het verleden vanuit de toekomst te bevatten. Deze verschuiving naar de toekomst brengt een revolutie teweeg in de culturele tijdelijke ordening en verschuift de betrokkenheid van die ordening van het oude naar het nieuwe, van het bekende naar het onbekende, en van ‘wat was’ naar wat momenteel aan het worden is of nog moet komen. Daarom beginnen we in veel opzichten opnieuw. Door het begrijpen van racisme, slavernij, erfgoed en verontschuldiging beginnen we opnieuw, dit keer bewust van de eerdere blinde vlekken.

Het onderscheiden van mensen op grond van ras ontstond in de late middeleeuwen.⁵⁸ Eerder werd ras gebruikt om dieren te onderscheiden, bijvoorbeeld verschillende paardenrassen. Het werd voor het eerst op mensen toegepast om het ‘probleem van Joden en moslims’ te bespreken tijdens de Reconquista. Een modern idee van ras ontstond als product van het Europese kolonialisme.⁵⁹ Tussen de 16^e en 19^e eeuw identificeerden Europeanen mensen op basis van huidskleur en verschillen in uiterlijk.⁶⁰ Na verloop van tijd werd het begrip ras uitgebreid tot Roma (‘zigeuners’), Mongolen, Indiërs, Arabieren, Chinezen, Afrikanen enz. Er werd een ‘wetenschappelijk’ biologisch idee van ras ontwikkeld dat kenmerken toekende op basis van fysieke verschijningsvormen. Ras en racisme zijn dus producten van de (witte) christelijke moderniteit die zich manifesteerde in de pseudowetenschap van het sociaaldarwinisme.

⁵⁸ Miriam Eliav-Feldon, Benjamin H Isaac en Joseph Ziegler, eds. *The Origins of Racism in the West*. Cambridge, Cambridge University Press, 2009

⁵⁹ Yolande Jansen, “‘A Crooked, Passion-Laden Mirror’: ‘Jews’ and ‘Muslims’ as a European Question Beyond Religio-Secularism.” *Patterns of Prejudice* 54, no. 1-2 (2020), 29–45

⁶⁰ Charles Hirschman, “The Origins and Demise of the Concept of Race.” *Population and Development Review*, vol. 30, no. 3 (2004), 385–415. Geraldine Heng, *The Invention of Race in the European Middle Ages*. Cambridge, Cambridge University Press, 2018

Ras is een sociaal en cultureel geconstrueerd begrip dat in de vroegmoderne tijd werd globaliseerd. Historici proberen het te wijzigen, te bemiddelen en te specificeren, maar racisme behoudt altijd een bestendigheid en leesbaarheid in tal van vormen. Het heeft een vluchtige vorm en een tijdloze essentie. Racisme is nu het proces waarbij op basis van ras, systemen en beleid, acties en attitudes ongelijke kansen en resultaten creëren voor mensen.⁶¹

Het schema op pagina 20 illustreert hoe het idee van ras en de praktijk van racisme zich in Europa hebben ontwikkeld en centraal zijn komen te staan in onze samenleving en manier van denken. Uiteenlopende vormen van racisme hebben in de loop der tijden bestaan. Racisme is nu een transcultureel onderwerp dat de geschiedenis overstijgt. In onze tijd kunnen Japanners racistisch zijn tegenover Koreanen of Indiërs tegenover Nigerianen, Kenianen, Chinezen enz. Net als slavernij heeft racisme een wereldwijde aanwezigheid en is het een wereldwijd probleem. Het is een paradox van onze tijd dat naarmate meer mensen migreren en leven in multiculturele of kosmopolitische omgevingen, xenofobie en smal nationalisme in opkomst zijn.

Sinds de jaren vijftig steken ideeën over op ras gebaseerde verschillen en anders-zijn in verschillende vormen weer op in Europa. Een persoon met een Hindoestaanse Surinaamse identiteit kan racistische gevoelens koesteren ten opzichte van iemand met een christelijk-Caribische of islamitisch-Indonesische identiteit en andersom. Indiërs, Chinezen of mensen uit Oost-Europa of Afrika die een paar jaar in Groningen wonen voor studie of werk kunnen te maken krijgen met racisme van andere buitenlanders. Geopolitieke hiërarchieën kruisen met geracialiseerde houdingen die verder kruisen met klasse, geslacht, seksualiteit, religie en nationaliteit.

De meesten van ons zijn zich bewust van wie we zijn. Laten we nu even de tijd nemen om te begrijpen waar we in de tijd zijn. Onderstaand schema illustreert de geschiedenis van slavernij en kolonialisme in de afgelopen vierhonderd jaar. Geschiedenis en geheugen zijn altijd bevooroordeeld geweest. Pas nu worden we ons echt bewust van de gevolgen van de erfenissen van racisme in hedendaagse samenlevingen. Van de grootschalige geïnstitutionaliseerde handel in tot slaaf gemaakte mensen in de zeventiende en achttiende eeuw vond er een overgang plaats naar opstanden en afschaffing in de negentiende eeuw. In de twintigste eeuw vond dekolonisatie en afschaffing plaats. Onderdrukkende, overheersende structuren werden afgebroken om ruimte te maken voor meerdere narratieven.

These	<ul style="list-style-type: none"> - Vroegmoderne handel in tot slaaf gemaakte mensen door de VOC en WIC - Nederlands kolonialisme in Azië, Afrika en de Amerika's - Monumenten en musea in Nederland en over de hele wereld, die de 'Nederlandse ondernemingszin' prijzen en de geschiedenis vanuit het perspectief van de winnaars tonen
Antithese	<ul style="list-style-type: none"> - Afschaffing van de slavernij in Nederland, 1863-1873 - Dekolonisatie in Indonesië, Suriname, Nieuw-Guinea, Maleisië, Zuid-Afrika, de Goudkust, enz. elders in Azië, Afrika en de Amerika's - Het vernietigen van monumenten ("Rhodes moet vallen")
Synthese	<ul style="list-style-type: none"> - Herinterpretatie van de geschiedenis en schrijven over marginale groepen in onze maatschappij - Gedenkplaatsen en musea erkennen en tonen de donkere kanten van onze geschiedenis en erfenis - Excuses, herdenkingen en herstelbetalingen ten behoeve van verzoening en samenwerking bij de schepping van gelijkheid

⁶¹ B.L. Kennedy, M. Habraken, & S.N. Melfor, "Assaults on belonging: how Dutch youth without 'blue eyes, cheese, and clogs' experience everyday racism in educational contexts." *Race Ethnicity and Education*, 26 (5), 2023, 642–662

Het collectieve geheugen wordt opgebouwd door intergenerationele overdracht tussen individuen die de gemeenschappelijke ervaringen kanaliseren die gedeelde identiteiten vormen, zoals witheid en zwartheid. We ervaren een nieuwe iconoclastische wending in onze hedendaagse tijd die wordt gekenmerkt door oproepen tot vernietiging van historische monumenten die verband houden met het raciale en koloniale slavernijverleden. Door op deze manier met het verleden om te gaan, wordt geprobeerd het hegemoniale publieke geheugen – dat *gendered* is en gevormd is door de ideologie van blanke suprematie – uit te wissen en de publieke geschiedenis te herschrijven, waarbij de stemmen van de gemarginaliseerden niet alleen de mensenrechten zullen bevorderen, maar ook een rechtvaardiger collectief geheugen zullen creëren, zodat afstammelingen van tot slaaf gemaakte mensen in de toekomst niet meer zullen worden geracialiseerd en ingekaderd in achtergestelde sociale en economische posities.⁶²

Op dit moment worden voorheen onderdrukte geschiedenissen van racisme, slavernij en kolonialisme in de openbaarheid geuit. Ook in academische kringen stappen we af van het eurocentrisme naar een kritische analyse van het koloniale verleden van Europa. Na de Tweede Wereldoorlog verwerkte Europa het racisme tegen Joodse mensen door zich te verontschuldigen voor de Holocaust en deze te herdenken. Maar racisme jegens andere niet-Europeanen dat zich buiten Europa voordeed, bijvoorbeeld in de koloniën, werd niet beschreven. Dat het verdiende om serieus objectief te worden beoordeeld, kwam bij weinigen op. De geschiedenis van de Europese overzeese expansie, na de val van Granada in 1492, werd in eurocentrische termen geschreven. In hoofdstukken 3 en 4 leest u hoe onderzoekers van de Nederlandse geschiedenis zich nu bezighouden met de duistere kanten van het racisme, slavernijverleden en kolonialisme van Nederland. Hoewel het kolonialisme halverwege de twintigste eeuw eindigde, gaat het proces van dekolonisatie, vooral van de geest, door. De wreedheden van vroegmoderne slavernij en kolonialisme die diepgeworteld waren in racisme, zijn de afgelopen zes of zeven decennia niet publiekelijk aan de orde gesteld. Vandaag is er in de publieke sfeer een beweging om het bewustzijn over racisme te vergroten en de fouten uit het verleden te herstellen. Er komen nieuwe gedenktekens en herdenkingen om de aandacht te vestigen op dit aspect van de Nederlandse geschiedenis.

Zo ontstaat er een nieuwe dynamiek waarin er geen impliciete hiërarchie is tussen groepen mensen. In de publieke sfeer zouden meerdere narratieven zichtbaar moeten zijn. Deze aanpassingen moeten collectief gebeuren. Het kan niet meer zo zijn dat de ‘minderheden’ of migranten onophoudelijk moeten integreren of assimileren, terwijl de ‘meerderheden’ slechts de assimilatie of integratie van de ander bezien en beoordelen. Verschillen moeten van beide kanten worden overbrugd.

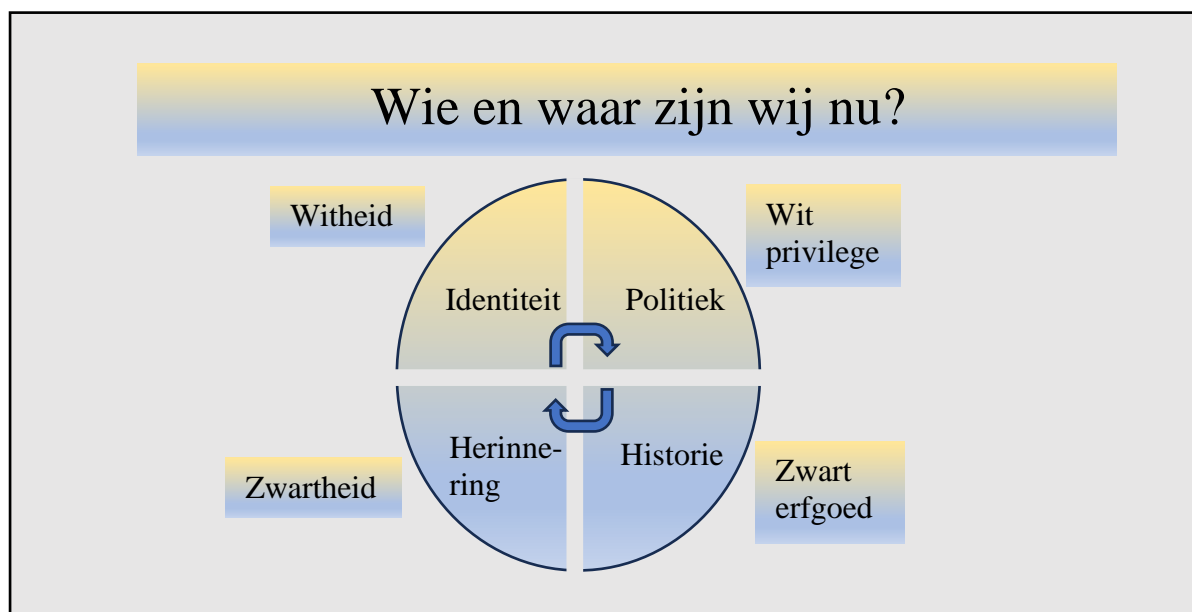
Het is belangrijk te beseffen welk doel een verontschuldiging dient. Ten eerste geeft een verontschuldiging verlichting en troost aan mensen van wie de voorouders tot slaaf werden gemaakt en die nog steeds voelen dat hun onrecht is aangedaan. Ten tweede doen we het voor onszelf. Onze stad Groningen is betrokken geweest bij een gruwelijke misdaad. We trekken een grens en zorgen ervoor dat het nooit meer gebeurt. We moeten allemaal samenwerken – over raciale grenzen heen – op een coöperatieve manier. Hoe beter we racisme en slavernij bestrijden, hoe beter Groningen zal zijn, hoe beter voor iedereen om hier te wonen.

⁶² Ana Lucia Araujo, *Slavery in the Age of Memory: Engaging the Past*. New York, Bloomsbury Academic, 2019

Een verontschuldiging is een moment – een onderbreking in de tijd of een mijlpaal – dat ons in staat stelt om een frisse start te maken of opnieuw te beginnen. In Nederland zijn in de afgelopen vijf jaar verschillende verontschuldigungen uitgebracht die de slavernij en het kolonialisme heroverwegen. Een verontschuldiging kan bijdragen aan een beter begrip van de oorzaken, werkingsvormen, problemen en gevolgen van slavernij in onze huidige mentale en emotionele wereld. Zij kan bijdragen aan een cultuur van vrede door het bevorderen van reflectie op cultureel pluralisme, interculturele dialoog en de opbouw van nieuwe identiteiten en burgerschap. Zij kan bijdragen aan het creëren van transnationale publieke sferen die open, progressief en inclusief zijn.

Tegelijkertijd kunnen verontschuldigungen kwetsend zijn, dat wil zeggen een manier om schuld uit te wissen en politieke prestige te verwerven. Zij kunnen een tactische methode zijn om de situatie te beheersen en het dossier af te sluiten en over te gaan op de orde van de dag. Alleen de tijd zal uitwijzen of verontschuldigungen tot nu toe momenten van diepgaand leren zijn geweest.

Ras is alomtegenwoordig en heeft een radicale polarisatie ondergaan. Verschil in huidskleur is onlosmakelijk verweven met de criteria van cultuurverschil. De kleurbarrière is globaal en aanwezig in alle nationale sociale formaties. Op basis van huidskleur zijn twee ‘rassen’ sociaal geconstrueerd: witten of noorderlingen en zwarten of zuiderlingen. Niemand weet precies wat bij mensen ‘wit’ of ‘zwart’ is. Er is geen scheidslijn tussen de twee. Is niet-wit gelijk aan zwart? Moet een Aziat zich identificeren als een niet-witte of als een niet-zwarte? Zou de keuze enig verschil maken? En hoe zit het met al die mensen met een gemengde achtergrond?

We willen dit rapport afsluiten met dit schema en de aangrijpende woorden van George Orwell die in zijn roman *Nineteen Eighty-Four* schreef: “Wie de macht heeft over het verleden heeft de macht over de toekomst. Wie de macht heeft over het heden, heeft de macht over het verleden.” Slavernij was en is een zeer ernstig misdrijf dat wij uit willen bannen. Het is belangrijk dat historici narratieven deconstrueren als operaties van macht, vooral in de context van

slavernij.⁶³ Het is belangrijk dat bestuurders zich bewust zijn van hetgeen zij teweeg kunnen brengen. Waar in het spectrum van kleur (zwartheid/witheid) en sociale status (zwart erfgoed/wit privilege) voel je je thuis? Hoe hebben het geheugen en de geschiedenis die in het publieke domein zweven uw identiteit en politieke opvattingen beïnvloed?

Het is aan de lezer om te beoordelen of de perspectieven van waaruit we hebben geschreven iets verklaren. We hopen dat het lezen van dit rapport uw kennis van het sociale en politieke milieu waar we allemaal deel van uitmaken heeft vergroot. Hopelijk heeft het vooronderstellingen afgezwakt en het besef versterkt dat maatschappelijk verantwoord handelen voor iedereen een burgerplicht is.

Aanbevolen literatuur en beeldmateriaal

Over Groningen: Barbara Henkes, Lieuwe Jongsma en Margriet Fokken, *Sporen van het slavernijverleden in Groningen*. Groningen, Uitgeverij Passage, 2024

Over slavernij: Markus Rediker, *Het slavenschip: een verhaal over mensen*. Amsterdam, Spectrum, 2022. Videoverslag van een college hierover: <https://www.cornell.edu/video/the-slave-ship-a-human-history>, gezien op 12 februari 2024

Over de VOC: Matthias van Rossum, *Kleurrijke tragiek: de geschiedenis van slavernij in Azië onder De VOC*. Zeven Provinciën Reeks, 35. Hilversum, Uitgeverij Verloren, 2015

Over de WIC: Trevor Burnard (review), Joyce Goodfriend (review), Cynthia Van Zandt (review), Willem Frijhoff (review) en Wim Klooster (response). “The Empire That Never Was: The Nearly-Dutch Atlantic Empire in the Seventeenth Century.” *Journal of Early American History* 7, no. 1 (2017): 33–80

Over het racisme: Neil MacMaster, *Racism in Europe: 1870-2000. European Culture and Society*. Basingstoke, Palgrave, 2001

Over dekoloniseren: Walter D. Mignolo, “Delinking: the Rhetoric of Modernity, the Logic of Coloniality and the Grammar of De-coloniality,” *Cultural Studies* 21, no. 2-3 (2007): 449-514. <https://www.guggenheim.org/video/walter-mignolo-on-coloniality-and-western-modernity>, gezien op 12 februari 2024

Over de geschiedenis: Robert J.C. Young, *White Mythologies: Writing History and the West*. Londen, Routledge, 1990

Over geheugen: Markus Balkenhol, *Tracing Slavery: The Politics of Atlantic Memory in the Netherlands*. EASA-Series, 43. New York, Berghahn, 2021

Over mens-zijn: Sylvia Wynter, “Unsettling the Coloniality of Being/Power/Truth/Freedom: Towards the Human, After Man, Its Overrepresentation – An Argument,” *The New Centennial Review* 3, no. 3 (2003), 257–337

⁶³ Michel-Rolph Trouillot, *Silencing the Past: Power and the Production of History*. Boston, Beacon Press, 2015